

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 45 Volume: 9 Issue: 45

Ağustos 2016 August 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

İLHÂMÎ DİVANI'NDA KIŞ TASVİRLERİ VE BİR MAZMUN OLARAK LAHANA*
DESCRIPTIONS OF WINTER IN ILHAMI DIWAN AND "LAHANA" AS A METAPHORICAL STATEMENT*

Kamile ÇETİN**
Melek DİKMEN***

Öz

Sanatı, sanatkarları ve elbette şairleri himaye etme özelliğine sahip olan Osmanlı padişahlarının birçoğu bizzat genelde sanatla, özelde şiirle uğraşmış, şiirler kaleme almışlardır. Söz konusu hükümdarlarından biri de müzik ve hat sanatlarıyla da meşgul olan, Klâsik Türk Şiiri'nin önde gelen isimlerinden Şeyh Gâlib ile yakınlıkları bilinen, XVIII. asır sultanlarından III. Selim'dir. Şair-padişahın İlhamî mahlasıyla yazdığı şiirlerinin yer aldığı mürettep bir Divanı da vardır.

Bu çalışmada, İlhamî'nin Divanı'nda bir mevsim olarak kışı nasıl işlediği, kışa ait hangi unsurlara yer verdiği ve yaşadığı dönemde kışla ilgili hangi âdetleri şiire malzeme yaptığı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Diğer taraftan "lahana" redifiyle dikkati çeken gazel vasıtasıyla iki büyük saray takımı olan lahanacılar ve bamyacıların şair-padişahın hayal dünyasında bulduğu yansımalar da ele alınacaktır. Böylece hem şair-padişahın gözünden Klâsik Türk Şiiri'nde kışın nasıl ele alındığına hem de âdet bir futbol taraftarının gözünden iki saray takımının Divan Şiiri'nde nasıl söz konusu edildiğine dikkat çekilecektir.

Anahtar Kelimeler: XVIII. Yüzyıl, Klâsik Türk Şiiri, İlhamî, Kış, Lahanacılar-Bamyacılar.

Abstract

Most of the Ottoman Sultans who had the characteristics of patronising craftsmen and poets of course, dealt with art in general and poetry privately. One of these sultans was III. Selim who reigned in 18th century. He dealt with music and calligraphy. He was also known to be close to Sheikh Galib who was one of the leading poets of Classical Turkish Poetry. This poet-sultan had a reorganized Diwan in which his poems written with the nickname "Ilhami" were included.

In this study, we try to reveal how Ilhami described winter as a season, which elements about winter he mentioned and which traditions about winter he used in his poems. Also, by means of the ode with radif "lahana", a winter vegetable, we also examine the reflections of two big courtteams, lahanacılar and bamyacılar, in the imaginary world of the poet-sultan. So, we try to draw attention to how winter was described in Classical Turkish Poetry in the poet-sultan's eyes and how two courtteams were mentioned in Diwan poetry from the point of view of a football supporter.

Keywords:18th Century, Classical Turkish Poetry, İlhamî, Winter, Lahanacılar-Bamyacılar.

Giriş: Klâsik Türk Edebiyatında Kış

Klâsik Türk edebiyatında şairler, sadece içinde yaşadıkları toplumun günlük hayatına, âdet, gelenek ve göreneklerine değil, dış dünyaya, tabiata ve tabiatta meydana gelen değişimlere de kayıtsız kalmamışlardır. Bu bağlamda, Klâsik Türk Şiiri'nde farklı vesilelerle konu edilmenin ötesinde, müstakil bazı türlere ad olacak kadar önemli yer bulmuş tabiat unsurlarından biri de mevsimlerdir. Şairler, adına bahâriyye denen şiirleriyle ilkbaharı (Yetiş, 1991: 473; Aydemir, 2001: 315-318; Mermer ve Koç Keskin, 2003: 13; Keskin, 1994: 28; Çakıcı, 1996: 43; Kalender, 2002), Temmûziyye adlı şiirleriyle yazı (Erkal, 2004: 43-66; İspir, 2009: 339-349), hazâniyye adını verdikleri şiirlerle sonbaharı (Erkal, 2001: 107-152; Mum, 2006: 127-151; Batıslâm, 2003: 155-174; Tok, 2012: 57-59) ve şitâiyye isimli şiirleriyle de kışı (Mermer-Koç Keskin, 2003: 95; Aydemir, 2006: 416-417; Aksoy, 2010: 216; Çakım, 1999: 27; Akarca, 2003, Akagündüz, 2009. Ayrıca bk. Çeçen, 2007: 97-111; Tok, 2011; Kaplan, 2011; Akarca, 2011; Şenödeyici, 2011; Akarca, 2005: 3-11; Özer, 2011: 1-8) konu edinmişlerdir.

Bilindiği üzere kış, bahar ve yaz gibi bir eğlence mevsimi değildir. Nitekim Klâsik Türk şairleri de, kışı daha çok şiddetli soğukları, insanları kapalı mekânlara hapsedişi, ocakbaşı ve helva sohbetleri, sürekli kar yağması, güneşin uzun müddet yüzünü göstermeyişi, toprağın donması vb. özellikleriyle, yani daha çok

* Bu makale, 16-18 Ekim 2009 tarihleri arasında Mardin-Artuklu Üniversitesi'nde düzenlenen V. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu'nda (Prof. Dr. Harun Tolasa Anısına) sözlü sunumu yapılan, fakat yayımlanmayan "Şair Bir Padişah Kışı Nasıl Anlatır?" başlıklı bildirinin gözden geçirilerek düzenlenmiş ve genişletilmiş şeklidir.

** Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Isparta, kamilecetin80@gmail.com.

*** Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, Isparta, kahraman_melek@hotmail.com.

olumsuz bir mevsim olarak ele almışlardır. Kış, ayrıca Lâmiî Çelebi'nin *Münâzara-i Bahâr u Şitâ* (Kızıltunç, 2005) ve Sıdkî Paşa'nın *Berf ü Bahâr* (Erdoğan, 2009: 393-438) adlı eserlerinde olduğu gibi, münazara türünde kaleme alınmış eserlerde de söz konusu edilmiştir. Klâsik Türk Edebiyatı'nda çeşitli benzetme ve hayallere konu olan kışın (Levend, 1984: 576-577; Komisyon, 1982: 337; Akarca, 2005: 1-14) İlhâmî Divanı'ndaki yansımalarına geçmeden önce, şair-padişahın hayatı ve edebî kişiliği hakkında kısaca bilgi vermek uygun olacaktır.

İlhâmî'nin (III. Selim) Hayatı ve Edebi Kişiliği

Osmanlı hükümdarı III. Mustafa ile Mihrişah Sultan'ın oğlu olan III. Selim, M. 24 Aralık 1761'de İstanbul'da doğmuş, M. 1789-1807 tarihleri arasında padişahlık yapmıştır. Kabakçı İsyanı'ndan sonra tahttan indirilmiş, M. 1808'de Alemdar Mustafa Paşa'nın Bâb-ı Âli ve saray baskını sırasında kendisinden sonra tahta geçen Sultan IV. Mustafa'nın emriyle öldürülmüştür (Danişmend, 1961: 68). Rivayete göre, saldırı sırasında silahsız olan III. Selim, kendisini üflemede olduğu neyle müdafaa etmiştir (Danişmend, 1961: 91).

Tahtta kaldığı sürece hem içte hem dışta bazı karışıklıklar ve savaşlarla uğraşmak zorunda kalan III. Selim, devleti yeniden güçlendirmek, eski ihtişamını kazandırmak için büyük gayret göstermiştir. Bu bağlamda, Nizâm-ı Cedîd adlı yeni bir piyade birliği kurmuş, Mühendishane-i Bahrî-i Hümayûn'u geliştirmiş ve Mühendishane-i Berrî-i Hümayûn'u açtırmıştır. Hat sanatıyla da uğraşmış olan III. Selim, özellikle ta'lik yazıda şöhret kazanmıştır. Müsikiyle meşgul olmuş, ney üflemiş, tambur çalmış, birçok makamda besteler yapmış ve bütün bu özellikleriyle Klâsik Türk Müsikisi'nin en büyük bestekârlarından biri olmuştur (Aksun, 1994: 93-95). Sûz-i Dilârâ, Acem-Büselik, Arazbar-Büselik, Evcârâ, Şevk-efzâ, Şevk-i Dil gibi on dört yeni makam tertip etmiş ve bir müsikî dehası kabul edilmiştir (Ayvazoğlu, 1996: 180). Fakat III. Selim, daha çok, bir Mevlevî âyini de bestelediği Sûz-i Dilârâ makamıyla ün kazanmıştır. Padişahlardan çoğu gibi kendisi de bir Mevlevî olan III. Selim, Galata Mevlevihanesi dervişler defterine "Selim Dede" diye imza atmıştır (Erdemir, 1999: 242-243). Onun müsikîye düşkün oluşu, padişahlığı döneminde Klâsik Türk Müsikisi'nin zirveye çıkmasında etkili olmuş, söz konusu müsikînin Enderun'da daha önemli ve kalıcı bir yer edinmesini sağlamıştır (Salgar, 2001: 29-46). Devrin ünlü şairi ve Mevlevî dedesi Şeyh Gâlib ile dostluk kurmuş ve edebî sohbetlerde bulunmuş olan III. Selim'in İlhâmî mahlasıyla yazdığı şiirlerinden oluşan Divan'ı yayımlanmıştır. Makalede yer verilen şiirler bahsi geçen bu çalışmadan alınmıştır (Yılmaz, 2001).

Şair-Padişah İlhâmî Divanı'nda Kış

Bu çalışmada, İlhâmî'nin Divan'ında kış mevsimini ne şekilde ele aldığı örnek beyitlerle ve "lahana" redifli gazelinden hareketle ortaya konulmaya çalışılacaktır. Klâsik Türk Şiiri'nde kış, daha çok şiddetli soğukları ve bu mevsimde yağan karıyla bahar ordusunu mağlup edip ortadan kaldıran zalim bir padişah olarak tasavvur edilirken İlhâmî'de bu şekilde sert kış tasvirlerinin yer almadığı dikkati çekmektedir. Şair-padişahın kış betimlemelerini şu başlıklar altında tasnif etmek mümkündür:

1. Kış Tasvirleri

İlhâmî Divanı'nda kış tasvir edilirken bazen bu mevsimin ardından bahar veya yazın gelişi anlatılmış, bazen de tam tersi şekilde bahar veya yaz mevsimlerinin sona ermesiyle ardından gelecek olan kış, birtakım benzetmeler veya bu mevsime ait bazı unsurlarla, tahayyül ve tasavvur edilmiştir. Fakat daha önce de belirtildiği üzere, her iki durumda da kış, menfi özelliklerinden ziyade, hava şartları sebebiyle kapalı mekânlarda eğlencelerin düzenlendiği, av merasimlerinin tertip edildiği vs. bir mevsim olarak daha ziyade müspet yönleriyle tasvir edilmiştir. Diğer taraftan İlhâmî, bir kısım şiir veya beyitlerinde kış mevsimiyle birlikte tabiatta meydana gelen değişimleri de tasvir etmiştir.

1. 1. Kışın Bitişinin Ardından Gelen Bahar/Yaz Mevsimini Tasvir Eden Beyitler

Sevgiliye kışın bitip yaz mevsiminin geldiğini esasen son derece samimi bir üslûpla hatırlatan İlhâmî, ondan nazı bırakıp gelmesini ve gönlünde otağ kurmasını istemektedir. Çünkü kış boyu kapalı mekânlarda bulunan güzellerin havaların ısınmasıyla birlikte artık seyrana çıkma ve âşıklara arzıendam etme vakitleri gelmiştir:

*Dil muntazır teşrîfine nâz eyleme gelindi gel
Çıkdı şitâlar geldi yaz nâz eyleme gelindi gel
Sahrâ-yı sînemde beniüm nâzüük otâğın kur hemân
Öyle katı bâlâda pervâz eyleme gelindi gel*

(Mukattaat, XXXIV)

Aşağıdaki şarkı bendinde İlhâmî, sabretmesi zor da olsa afet gibi olan sevgiliye bakılmaması tavsiyesinde bulunmaktadır. Bahar geldiği için sevgili, artık mevsime uygun olarak istediği kıyafetleri giyebilecektir. Bentte yer alan ve Farsça bir kelime olan câme; "elbise, giysi" (Kanar, 1998: 208; Şükûn, 1984: 1/640) manasında, "yenleri bol, rahat ev kıyafeti" için kullanılan bir terimdir. Diğer taraftan, Osmanlılar devrinde devlet erkânının evlerinde câme giydiği, dışarı çıktıkları zaman günlük kıyafetlerini tercih ettiği de bilinmektedir (Pakalın, 1993: 1/ 255):

*Hazer etsin görünce bakmasın ol âfet-i nâza
Ne mümkün sabr olunmak gâyet ile ol civân tâze*

Şitâlar çıkmak üzre nev-bahâr eyyâmudur şimdi

Ne gûne câme istersin efendim bu gelen yaza

(Ş. 91/1)

Bir gazelinde yer alan beytinde ise İlhâmî, kış günlerinin bitip bahar günlerinin geldiğini söylerken bu defa da sevgiliye kendine yaraşır tarzda cânfes elbiseler giymesini tavsiye etmektedir. Cânfes, oldukça ince, mat ve düz renkli bir tür ipekli ve daha çok da zenginlerin tercih ettiği kumaşlardan olup yazlık elbise yapımında kullanılmıştır (Koçu, 1969: 50). Şairin sevdiğine hitaben bu kumaşı tavsiye etmesi, bahar mevsiminin gelmesinden dolayıdır:

Çıkdı eyyâm-ı şitâ şimdi bahâr eyyâmudur

Cânfesden câmeler giy kaddine cânânelik

(G. CLVII/3)

1.2. Bahar/Yaz Mevsiminin Sona Erip Kışın Gelişini Tasvir Eden Beyitler

Kışın gelişiyse tabiatta meydana gelen değişimler, ister istemez, insanların yaşantılarını da etkilemektedir. Osmanlı Devleti zamanında baharda gül bahçesinde düzenlenen eğlence meclisleri kışın, yerini evlerde, konaklarda düzenlenen sohbet meclislerine, meyhane eğlencelerine bırakmıştır. Nitekim Osmanlı eğlence hayatında kahvehaneler, meyhaneler, helva sohbetleri, işret meclisleri ve Karagöz gösterileri de mühim yer tutmaktadır (Ocak, 2006: 36). Böylelikle, eski günler canlandırılarak bahara duyulan özlem giderilmeye çalışılmıştır. İlkbaharın bitişi ve kışın gelişini anlatan aşağıdaki beyitte de, bahar mevsiminde daha çok gündüzleri tertip edilen eğlence meclislerinin havaların soğumasıyla birlikte uzun kış gecelerine taşındığı belirtilmektedir. “Âlemi yok” ifadesi, hem gündüz eğlencelerinin sona erip gece eğlencelerinin başladığını hem de sevgiliye hitaben naz yapmasının gereksiz olduğunu dile getirmektedir:

Şitâlar erdi şimdi geçdi zevki nev-bahârın

Gecede zevk edelim 'âlemi yok gel nehârın

(G. CLXXII/1)

Kış mevsiminin gelişiyse birlikte insanlar bir anlamda kapalı mekânlara hapsolmuş, bahardaki şen, mutlu günler yerini acıya, gama ve üzüntüye bırakmıştır. Aşağıdaki bentte kışın gelişiyse beraber gam ve kederi ortadan kaldırmak için sazlı sözlü eğlence meclislerinin düzenlendiği ifade edilmektedir. Artık mevsim sefere çıkma imkânı vermediğinden, sevgili de kan saçan kılıcını beline asmalı ve bu meclislere iştirak etmelidir. Zira Osmanlı ordusu, çoğunlukla sefere kış aylarında değil, bahar aylarında çıkmıştır. Bununla birlikte örnekleri az olmakla beraber zaman zaman kış mevsiminde de sefere çıkılması söz konusudur (Ertaş, 2005: 137):

Geldi eyyâm-ı şitâ sohbet kemânın gayri kes

Vaktidir mûy-i miyâne tîg-i hûn-efşânın as

Çıkdı dillerden bütün artık gubâr-ı renc ü gam

Vaktidir mûy-i miyâne tîg-i hûn-efşânın as

(Ş. 43/1)

1.3. Tabiatın Kış Mevsimindeki Durumu

Bilindiği gibi kar, kış mevsiminin vazgeçilmez unsurlarından biridir. İlhâmî'nin aşağıdaki beytinde dağ ve tepelerde bulunan karın, güneşin doğmasıyla erimesi gerçeğiyle aşk ateşinin yakıcılığının insanı yakması arasında bir ilgi kurulmuştur:

Güneş dogunca mahv eder kühsârdan kar var iken

İnsan nice yanmaz 'aceb 'aşk gibi bir nâr var iken

(G. CLXXX/1)

Aşağıdaki tahmis bendinde şair, baharla birlikte dağlarda görünen yeşilliğin ve rengârenk çiçeklerin ortadan kalkışını, bahçelerdeki sümbül, şebboy gibi çiçeklerin solup yok oluşunu tasvir etmekte, bu durumdan irfan sahiplerinin ibret alması gerektiğini vurgulamaktadır. Zira bu tablo, dünyanın vefasızlığını, gelip geçiciliğini, ona gönül bağlamanın boş oluşunu göstermektedir:

Şitâda sebze vü ezhârdan hâlî olur dağlar

Ne sümbül kaldı ne şeb-bû hazâna vardı hep bâğlar

Olan irfân alıp ibret bu hâle dâimâ ağlar

Bu çarh-ı bî-vefâ hâlin görüp kimdir ki dil bağlar

Gelenler dâr-ı dünyâyâ meger gitmez mi sanmışdır

(Tahmis, XI/3)

2. Kışa Ait Diğer Özellikler

İlhâmî Divanı'nda kış tasvir edilirken kışla birlikte tabiatta meydana gelen değişikliklerin yanında kışın düzenlenen eğlenceler, av merasimleri, kışlık giyecekler vb. de söz konusu edilmiştir.

2. 1. Kış Geceleri Çeşitli Eğlenceler Düzenlenmesi

Eskiden kışlar çok şiddetli geçtiği için dış mekânlarda vakit geçirmeleri zorlaşan insanlar, kapalı yerlerde farklı eğlenceler düzenlemişlerdir. Bunlar evlerde veya meyhanelerde düzenlenen meclisler ve sohbetler şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Abdülaziz Bey'in eserinde yer verilen şu bilgiler konuyu teyit eder niteliktedir (Abdülaziz Bey, 2000: 283):

“Ziyafetler genellikle kış mevsiminde yapılırdı. Ziyafetlere karşılık verilir ve bu birbiriyle yarış halinde zenginlik ve ihtişam gösterisi halini alırdı. Bu mükellef ziyafetlerin bir kısmının mevsimi de vardı. Bir kısmı kışın şiddetine göre hesap edilen erba'ın bitiminde, bir kısmı da erba'ından sonra gelen hamsîn

denen zaman sonunda olmak üzere kibarlar tarafından kışın selâmetle bittiğine şükran olarak birbirlerine karşı dostluk gösterisi halinde tertiplenirdi.”

İlhâmî, aşağıdaki şarkı bendinde, kış gecelerinde sazlı sözlü eğlence meclislerinin düzenlendiğini, rakkaselerin bu meclislere ayrı bir renk kattığını ifade etmektedir. Rindâne bir üslûbun göze çarptığı şiirde, dünyanın vefasız oluşundan dem vurulmakta, gece gündüz gezip eğlenmek gerektiği söylenmektedir. Bentte yer alan “leyl ü nehâr” ifadesi, hem kış hem de bahar mevsimindeki eğlencelere devam etmeyi kastetmektedir:

*Geceler kışda olur gerçi ki âheng ü safâ
Seyri rakkâsların gâyet ile hoş-nümâ
Yok bu dünyâda bilirsin hele İlhâmî vefâ
Gidelim seyr-i çemenzâr edelim leyl ü nehâr*

(Ş. 30/4)

2.2. Kışın Bir Av Mevsimi Oluşu

Osmanlılar döneminde ava çıkmak da kış eğlencelerinden biri olarak görülmüştür. Avcılık, bilhassa Osmanlı padişahlarının çok sevdikleri ve önemli saydıkları için devlet kuruluşuna aldıkları sporların başında gelmektedir (Avcılığın Osmanlı Devleti dönemindeki tarihçesi hakkında geniş bilgi için bk. Kahraman, 1995: 191-232). Fetihden itibaren İstanbul halkı şehir civarında, bilhassa da Haliç ve Boğaz sırtlarındaki kırlık ve ormanlık arazide avlanmıştır. Av yapılacak arazinin bir kısmı “koru” adı altında padişahın avlanmasına tahsis edilmiş ve buralarda başkalarının avlanması yasaklanmıştır. Padişahlar doğancı, şahinci gibi avcı birlikleriyle daha çok Trakya ve Çatalca’dan Edirne’ye uzanan bölgede sürek avı düzenlemişlerdir (Çomçağ, 1993: 1/ 426). Avcılık sporu için kanunlar ve fermanlar çıkaran Osmanlı padişahlarının ava olan düşkünlükleri (Güven, 1992: 23), sarayda birtakım av kuruluşlarının bulunması sebebiyle avcılık, Osmanlı sultanları tarafından 18. asrın başına kadar ihtişamlı bir şekilde devam ettirilmiştir. Bu dönemden itibaren, avcılığa ilgi azalmış; kuruluşlar zamanla kaldırılmış ya da sembolik olarak isimleri 19. yüzyılın ortalarına kadar devam etmiştir (Kahraman, 1999: 5/ 648).

İlhâmî, aşağıda yer alan murabba bendinde kışın bir av mevsimi oluşunu dile getirmiştir. Şair, yağmurun ve karın henüz çok fazla olmadığı, muhtemelen kışın yeni başladığı günlerde dağlara çıkıp avlanmanın güzelliğinden bahsetmektedir:

*Eyyâm-ı sayf etdi güzer geldi şitânın mevsimi
Şimdi şikâr eyyâmıdır ‘azm-i kühistân edelim
Müşted değil bârân u berf sayd etmenin hengâmıdır
Şimdi şikâr eyyâmıdır ‘azm-i kühistân edelim*

(Murabba, XXIV/1)

2.3. Kışa Ait Giyecekler

İlhâmî, sevgiliye hitap ederken zaman zaman mevsime uygun kıyafetlerden bahsetmektedir. Daha önce belirttiği üzere, yaz için ince kumaştan mamul kıyafetler tavsiyesinde bulunan şair, kış tasvirlerine yer verdiği şiirlerinde de kışa uygun giysilerden söz etmektedir. Sevgili, kızıl kaftanı üzerine altıparmaktan yapılmış şalını alınca, mevsim kış olmasına ve muhtemelen hava kapalı olmasına rağmen, âdeta gökkuşağı görünür olmuştur. Çünkü sevgili de parlaklığı, güzelliği ve ihtişamıyla güneşi andırır. “Kavs-ı kuzah” ifadesine yer verilmesi, altıparmağın özelliğine atıf yapmak amaçlıdır. Zira beyitte bahsi geçen altıparmak, alaca denilen kumaşın bir çeşidinin adıdır. Asıl alaca genellikle kırmızı zemin üzerine sarı çubuklu olarak dokunurken altıparmak türünde, çubuklar sarı, siyah, beyaz, mavi, yeşil ve mor renk üzerindedir (Koçu, 1969: 13):

*Kış gününde gûyiyâ kavs-ı kuzâh olmuş ‘ayân
Ol kızıl kaftân üzre altı parmak resmi şâl*

(G. CLXII/3)

3. Lahana Redifli Gazel

İlhâmî Divanı’nda “lahana” redifiyle yazılmış bir gazel bulunmaktadır. Gazel, ilk bakışta bir kış sebzesi olan lahananın birtakım benzetmelerle tavsifi ve âdeta övgüsü olarak görünmektedir (Bu konuda bk. Öztekin, 2006: 191-192; Yurttadur-Cimilli, 2015: 135-136). Ancak, tarihî bilgilerle desteklendiğinde söz konusu şiirin arka planında başka anlamların da yer aldığı dikkati çekmektedir. Buna göre gazelin redifini oluşturan lahana ile sadece bir beyitte adı anılan bamyâ, birer sebze olmanın ötesinde Osmanlılar döneminde bir saray geleneği olarak göze çarpan ve cirit oyununda birbirine rakip olan “bamyacı-lahanacı” takımlarını sembolize etmektedir.

“Osmanlı sarayında cirid oyununu biniciler oynardı. Cündiler “Lahanacı” ve “Bamyacı” alayları olarak ikiye ayrılırdı. Harem ağaları kara oldukları için genellikle Lahanacı, Ak Ağalar’da bamyacı olurlardı. Padişahın en yakınlarından olan Silahtar Ağa bu gibi oyunları düzenletmekle görevliydi.” (Gençay, 2004: 65).

Yıldırım Bayezit’in Ankara Savaşı’nda Timur’a yenilmesinden sonra tahta geçen Sultan I. Mehmet (Çelebi Mehmet), cüdfiliği (usta at biniciliğini) geliştirmek için, şehzadeligi döneminde valilik yaptığı Amasya ve Merzifon’dan topladığı usta binicilerle iki askerî bölük kurarak bunlardan ilk kez birer spor

takımı oluşturmuştur. Merzifon, büyük lahanalarıyla ünlü olduğu için oradan gelenlere lahanacılar, Amasya da bamyasıyla ünlü olduğu için bu şehirden gelen sporculara da bamyacılar denilmiştir. Padişah huzurunda atla çeşitli gösteriler yapan ve cirit oynayan bu iki takım sebebiyle “bamyacı-lahanacı” tabiri tarihe geçmiştir (Pakalın, 1993: 1/158). Çelebi Mehmet zamanında bamyacı ve lahanacı süvarilerinin hangi renk ve biçimde kıyafet giydikleri bilinmemektedir. Ancak bazı kaynaklarda, XVIII. yüzyılda padişah huzurunda cirit oynayan lahanacıların yeşil, bamyacıların ise kırmızı kadifeden elbiseler giydikleri bilgisi vardır (Kahraman, 1995: 445). Bamyacılarla lahanacıların tomak, top, cirit, lobut vb. araçları kullanarak yaptıkları savaş oyunları ve spor karşılaşmaları, saray bahçelerinde ve atıcılık alanlarında sık sık yinelenen eski bir saray geleneğidir. Fakat Bursa ve Edirne saraylarında bamyacı-lahanacı müsabakalarının yapıldığına ilişkin bilgiler yoktur. Daha sonraki asırlarda yapılan bu tür karşılaşmalar çoğunlukla Fatih tarafından yaptırılan Çinili Köşk’ün önündeki meydana düzenlenmiştir. Topkapı Sarayı’nın Otluk Kapısı’na yakın bir yerde de eskiden Bamyacılar Ocağı denen ve Saray Bostancıları Ocağı’na bağlı bir örgütün mevcudiyeti bilinmektedir. Topkapı Sarayı Cephane Meydanı’nda tepelerinde bamyacı ve lahana simgeleri bulunan kitabeli iki nişan taşı günümüze kadar ayakta kalmıştır. Lahanacı sütunun kitabesi, H. 1205/M. 1790 tarihli ve III. Selim’in tüfek atışıyla ilgilidir. Bamyacı sütun ise, H. 1226/M. 1811 tarihine ait olup II. Mahmud’un tüfek atışına ilişkin manzum bir kitabedir. Bamyacı-lahanacı müsabakaları Enderun içişleri (bamyacılar/bamyacı) ile haremağaları (zenciler/lahanacı) arasında, yılda bir ya da birkaç yılda bir tekrarlanmak suretiyle yapılmıştır. Bu karşılaşmalar halktan çok saray erkânı tarafından izlenebildiğinden “saraya mahsus oyunlar” kategorisinde değerlendirilmektedir. III. Selim ile II. Mahmud’un önünde iyi havalarda sık sık bu tarz müsabakalar düzenlenmiştir. Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılması ve Enderun örgütünün dağıtılmasından sonra bazı eski ocak ve saray gelenekleriyle birlikte bamyacı-lahanacı müsabakaları da unutulmuştur. Doğrudan futbolla ilgili olmasa dahi, saray merkezli bu spor-savaş oyunu karşılaşmaları, bahsi geçen iki takım arasında çoğunlukla günümüz kulüp maçlarını andıran şekilde, çam-karşılaşma-ezelî rekabet terimlerini de akla getirecek şekilde gerçekleşmiştir (Çamdereli ve Gürer, 2008: 138). Yine mesela, Çengelköy’de bulunan Kavasbaşı Ahmed Ağa Çeşmesi’ndeki sütunun üzerinde de bir lahana ögesi yer almaktadır. Bu durum, inşa eden kimsenin devrin önemli spor kulüplerinden olan lahanacılar mensup veya onların taraftarı olduğunu göstermektedir (Orman, 2004: 1/121). Aynı zamanda “lâhanacı-bamyacı” ifadesi Türkçede, ‘sırf şenlik olsun diye davranan, bir amaca yönelikmiş gibi gayret ettiği hâlde işe yaramayan şeyler yapan kişiler’ için de kullanılan bir deyim olmuştur (Pala, 2008: 152).

İlhâmî Divan’ında yer alan ve bir kış bitkisi olan “lahana” redifiyle kaleme alınan gazelin ilk beytinde lahananın dona karşı dayanıklı bir kış sebzesi (Lahana sebzesi hakkında bk. Meydan Larousse, 1990: 7/773; AnaBritannica, 2004: 14/ 250) oluşu özelliğine yer verilmiştir. Lahanayı kış mevsiminde meydana çıkan bir ere teşbih eden İlhâmî, onu mertlerin başı olarak nitelendirmekte ve soğuktan korkmayacağını söylemektedir. Ortaya çıkmak, görünmek anlamına gelen *meydana çıkmak* deyiimi, aşırı don olduğu zamanlarda toprak altına gömülen lahananın oradan çıkarılmasını anlatmak üzere de kullanılmıştır. Gazelin ilk beytinde III. Selim, bir kış sebzesi olan lahananın meydana çıkmasından söz ederken aynı zamanda “*meydana çıkar, er, haş etmez, merd-i server*” ifadeleri lahanacı takımına mensup bir kimseden bahsedildiğini akla getirmektedir:

Mevsim-i deyde çıkar meydâna çün er lahana

Haş etmez berdden çün merd-i server lahana

Devam eden beyitte lahananın ‘baş’ tabir edilen kısmı şekli ve büyüklüğü itibariyle efsanevî İran hükümdarlarından Keykâvus’un gürzüne benzetilmiştir (Firdevsî, 2009: 286). Güçlü bir antioksidan özelliği bulunan lahana, bazı kanser türleri başta olmak üzere birtakım rahatsızlıkların tedavisinde etkili bir sebzedir (Yaprak, 2011: 28-30). “Cân verir” ifadesi, lahananın insan vücudu için birtakım faydalarının olduğuna işaret ederken, “berg-i gül-i ter” terkibi de yapraklarının gül gibi kat kat oluşunu anlatmaktadır:

Gürz-i Keykâvûsa benzer gerçi şekl ü heybeti

Cân verir insâna çün berg-i gül-i ter lahana

Bir sonraki beyitte lahananın heybetli duruşuyla aslan arasında ilgi kurulmuştur. İnsanda, âdeti içinde lahana ve bamyanın da (bamyacı hakkında bk. Meydan Larousse, 1990:2/ 131; AnaBritannica, 2004: 3/ 352) satıldığı bir pazar manzarası imajı uyandıran beyitte lahana, tek baş hâlinde satılması ve iri görünüşüyle bamyaya üstün tutulmuştur. Buna mukabil, bamyanın ise pek çoğunun bir araya gelerek ipe dizildiği ifade edilmiştir. Bilindiği ve günümüzde de Anadolu’nun bilhassa köy ve kasabalarında aralarında bamyanın da bulunduğu bazı sebzelerin iplere dizilerek evlerin duvarlarına, balkonlarına asılmak suretiyle kurutulması ve kışın tüketilmesi uygulaması devam etmektedir (Ünver Alçay vd., 2015: 90). Diğer taraftan beyitte, Bamyacı takımına karşı Lahanacılar’ı desteklediğini ima eden İlhâmî, lahanacı erini arabayla gezen bir aslana teşbih etmiş ve pek çok bamyacı sporcusuna karşı tek başına mücadele ettiğini söylemiştir:

Bâmyâ gibi dizilmez yüz bini bir rişteye

Sanki arslandır ki gerdûneyle gezer lahana

Aşağıdaki beyit, muhtemelen Bamyacılar ile Lahanacılar arasında düzenlenen ve lahanacıların galibiyetiyle sonuçlanan bir müsabakadan bahsetmektedir. Bu zafer sonunda bir helva sohbeti düzenlenmiş olmalıdır. Beyitte bahsi geçen helva sohbeti; “geçmiş dönemlerde kış geceleri çoğunlukla helva pişirilerek yapılan meclisler” için kullanılan bir tabir olup toplumda birleştirici bir unsur olarak önemi büyüktür. Daha çok kapalı mekânlara hapsolan o devir insanının kışın sıkıntısını bu şekilde dağıtmaya çalıştığı anlaşılmaktadır (Helva sohbetleri hakkında geniş bilgi için bk. Pakalın, 1993: 1/ 797; Onay, 1992: 203; Göktaş, 1994: 4/ 48-49; Özbil, 2001: 57-62):

Ansız olmazmış bilindi hıçbir zevk ü sürûr

Sohbet-i helvâ olur mu olmasa ger lahana

1812 yılında yapılan Bamyacı-Lahanacı müsabakalarına ait bir karşılaşmada alaylardan seyirci olanların “Lahanaya kuvvet, Bamyaya lezzet” tezahüratıyla heyecanı daha da arttırdıkları bilinmektedir (Kuru, 2009: 160). Lahana redifli gazelini Lahanacılar Takımı’nu övmek amacıyla kaleme aldığını söyleyen III. Selim de, son beyitte “lahanacım lahanacım” tezahüratını haykıran sıkı bir taraftar kimliğiyle karşımıza çıkmaktadır. :

Yazsa İlhamî sezâdır her ne denli medhini

Lahanacım lahanacım ben mükerrer lahana

İlhamî, lahana redifli gazelinin dışındaki bir müfredinde de, Allah’tan lahanacı takımının askerleri için kuvvetlerinin artmasını dilemekte, bu müsabakalara atıfta bulunurken taraf olduğu takımı da ifşa etmektedir:

Dilerim Bârî Hudâdan lahananın erleri

Dâ’imâ efzûn olup kuvvet bula serverleri

(Ebyât-ı Müteferride 10)

Sonuç

Klâsik Türk Edebiyatı’nda kış, sert ve şiddetli oluşu, yoksul kimselerin dertlerini artırması gibi daha çok olumsuz özellikleriyle zikredilirken İlhamî Divân’ındaki kış tasvirleri daha müspet bir görünüm arz etmektedir. Bu durumu şairin padişah oluşunun da etkilediği düşünebilir. Zira şair-padişah III. Selim’in (İlhamî) kış mevsiminin menfi şartlarından halk kadar etkilenmesi mümkün görünmemektedir.

İlhamî Divanı’nda kış, bu mevsimde havanın kapalı olması, ava çıkılması, mevsime has birtakım eğlencelerin tertip edilmesi gibi özellikleriyle zikredilmiştir. Bu bağlamda İlhamî, kış mevsimini ele alırken eski toplum hayatına dair birtakım gelenek ve göreneklerden de söz etmiştir. Uzun kış gecelerini eğlenceli hâle getiren ve toplumda birleştirici yönü olan helva sohbetleri; atıcılığı ve biniciliği güçlendirmek amacıyla yapılan bir spor faaliyeti olan bamyacı-lahanacı müsabakaları gibi etkinlikler bu bağlamda değerlendirilebilir.

Divanı’daki diğer şiirlerinde genel anlamda duygularını coşkulu ve samimi bir şekilde dile getiren İlhamî, “lahana” redifli gazelinde de lahanacı takımının koyu taraftarı oluşunu oldukça içten bir üslupla ifade etmiştir. Tarihi bir gerçek olarak Lahanacılar ile Bamyacılar arasındaki müsabakalara vurgu yapan şair-padişah, lahana redifini seçmek suretiyle Lahanacılar’ın tarafını tuttuğunu da ortaya koymuştur. Diğer taraftan, “lahana” redifi esasen Klâsik Türk Şiiri geleneği içinde örneklerine sık rastlanan redifler arasında yer almamaktadır. Bu bakımdan şair-padişah İlhamî, bir hükümdar olarak siyasî, idarî ve içtimâî hayatta gerçekleştirmeye çalıştığı birtakım reform hareketlerini, yine müsikî alanında on dört yeni makam icat edecek kadar bir müsikî dehası oluşunu edebiyat ve şiir alanında da farklı bir redif kullanmak suretiyle ortaya koymak istemiş olmalıdır.

KAYNAKÇA

- ALÇAY ÜNVER, Ayla-YALÇIN, Semiha- BOSTAN, Kamil- DİNÇEL, Ekin (2015). “Orta Asya’dan Anadolu’ya Kurutulmuş Gıdalar”, *İstanbul Aydın Üniversitesi ABMYO Dergisi*, S. 40, ss. 83-93.
- Abdulaziz Bey (2000). *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*. Yayına Haz. Kâzım Arısan-Duygu Arısan Günay, II. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- AKAGÜNDÜZ YILDIZ, M. (2009). *Klasik Türk Edebiyatında Şitâ’iyyeler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale: T.C. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- AKARCA, Döndü (2011). “Şitâ’iyyelerde Kış Betimlemeleri”, *Bercestce Aylık Kültür-Sanat-Edebiyat Dergisi*, S. 103. <http://bercestce.dergisi.com/?mod=arsiv&act=yazishow&id=1508> (Erişim Tarihi: 08.07.2012).
- AKARCA, Döndü (2005). “Şitâ’iyyelerde Sosyal Yaşantı”, Adana: *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 14, 1, ss. 1-13.
- AKARCA, Döndü (2003). *Şitâ’iyye Nesiblerinde Dil, Anlatım ve Muhtevâ Özellikleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AKSOY, Hasan (2010). “Şitâ’iyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, c. 39, s. 216.
- AKSUN, Ziya Nur (1994). *Osmanlı Tarihi Osmanlı Devletinin Tahlilli, Tenkidli Siyasî Tarihi*, 1-6, İstanbul: Ötügen-Neşriyat.
- AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*. (2004). Bamyacılar. c. 3, İstanbul: Ana Yayıncılık A.Ş. s. 352.
- AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*. (2004). Lahana. c. 14, İstanbul: Ana Yayıncılık A.Ş., s. 250.
- AYDEMİR, Yaşar (2001). “Bahâriyye”, *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: AKM Yayınları, c. 1, ss. 315-318.
- AYDEMİR, Yaşar (2006). “Şitâ’iyye”, *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: AKM Yayınları, c. 5, ss. 416- 417.
- AYVAZOĞLU, Beşir (1996). “III. Selim”, *Osmanlı Ansiklopedisi Tarih/Medeniyet/Kültür*, İstanbul: İz Yayıncılık, c. 5, ss. 180-189.

- BATISLÂM, H. Dilek (2003). "Divan Şiirinde Hazan", *Diriözler Armağanı Prof. Dr. Meserret Diriöz ve Haydar Ali Diriöz Hatıra Kitabı*. (Haz. Yrd. Doç. Dr. M. Fatih Köksal-Ahmet Naci Baykoca), Ankara: Bizim Büro Basımevi Yayın Dağ. San. Tic. Ltd. Şirketi, ss. 155-174.
- ÇAKICI, Bilal (1996). *Eski Türk Edebiyatında Kaside Nazım Şekli (XVI. Yüzyıl)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı.
- ÇAKIM, Burhanettin (1999). "Şitaiyye", *Ahenk Aylık Fikir, Kültür ve Edebiyat Dergisi*, S. 7, ss. 26-31.
- ÇAMDERELİ, Mete-GÜRER, Mert (2008). "Futbolda Görsel Kimlik Ögesi Olarak Kulüp Armaları", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Kış-Bahar 2008, S. 26, ss. 135-168.
- ÇEÇEN, Halil, "Klasik Şiire Yansıyan Kış Manzaraları ve Diyarbakırlı Lebib'in Şitâ'iyeye Kasidesi", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Özel Sayı, Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, ss. 97-111.
- ÇOMÇAĞ, Selim (1993). "Avcılık", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayıncı, c. 1, ss. 426-429.
- DANIŞMEND, İsmail Hakkı (1961). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, II. Baskı, İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- DİNGEÇ, Emine (2011). "Osmanlı Sarayı'nda Cirit Alayları: Lahanaçılar ve Bamyacılar", *Millî Folklor*, Yıl 23, S. 89, ss. 78-86.
- ERDEMİR, Avni (1999). *Anadolu Sahası Musikîsinin Divan Şairleri*, Ankara: Türk Sanatı ve Eğitimi Vakfı (TÜSAV) Yayınları.
- ERDOĞAN, Mehtap (2009). "Sıdkı Paşa'nın Alegorik Bir Eseri: Berf ü Bahâr", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S. 4/2, ss. 393-438.
- ERKAL, Abdülkadir (2004). "Divan Edebiyatı'nda Temmuziyye ve Mustafa Sâmî'nin Temmuziyyesi", *Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 24, ss. 43-66.
- ERKAL, Abdülkadir (2001). "Divan Edebiyatı'nda Hazaniyye ve Nev'î'nin Hazaniyye-i Latife İsmi Kasidesi", *Atatürk Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, S. 18, ss. 107-152.
- Firdevsi (2009). *Şahnâme*, Çev. Necati Lugal, İstanbul: Kabcacı Yayınları.
- GENÇAY, Selçuk (2004). "Osmanlı'da Saray Eğitim Kurumu Olarak, "Enderûn-u Hûmayun'da Spor Faaliyetleri"", *KSÜ. Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1, ss. 62-67.
- GÖKTAS, Uğur (1994). "Helva sohbetleri". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. c. 4, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayıncı, ss. 48-49.
- GÜVEN, Özbay (1992). *Türklerde Spor Kültürü*, Ankara: AKM Yayınları.
- İSPIR, Mehmedin (2009). "Fehîm-i Kadîm Divan'ındaki Temmüziyye Üzerine Bir İnceleme", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl:2, S. 6, ss. 339-349.
- KAHRAMAN, Atif (1999). "Osmanlı Devleti'nde Spor", *Osmanlı Ansiklopedisi (Toplum)*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, c. 5, ss. 643-657.
- KAHRAMAN, Atif (1995). "Osmanlı Devleti'nde Spor", Birinci baskı, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KALENDER, Arzu (2002). *Tâze Cân Buldu Cihân" Osmanlı Şiirinde Bahar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KANAR, Mehmet (1998). *Büyük Sözlük Farsça Türkçe*, İstanbul: Birim Yayınları.
- KAPLAN, Mahmut (2011). "Divan Şairinin Penceresinden Kış Manzaraları", *Bercesto Aylık Kültür-Sanat-Edebiyat Dergisi*, S. 103, <http://bercestedergisi.com/?mod=arsiv&act=yazishow&id=1496> (Erişim Tarihi: 08.07.2012).
- KESKİN, Ayşe Gülay (1994). *Klasik Türk Edebiyatında Kaside Nazım Şekli (XIII-XIV-XV. Asırlar)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı.
- KIZILTUNÇ, Recai (2005). "Bursalı Lami-i Çelebi'nin Münazara-i Sultan-ı Bahar Ba-Şehriyar-ı Şita Eseri (İnceleme-Edisyon Kritikli Metin). Yayınlanmamış Doktor Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- KOÇU, R. Ekrem (1969). *Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Sümerbank Kültür Yayınları.
- Komiyon (1982). "Kış", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (TDEA)*, İstanbul: Dergâh Yayınları, c. 5, ss. 337.
- KURU, Emin (2009). "Türkiye'de Spor Seyircilerinden Oluşan Kitleleşme Tezahüratın Geleneklerle İlişkisi", *Millî Folklor*, Yıl 21, S. 82, ss. 158-163.
- LEVEND, Agah Sırrı (1984). *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar*, IV. Baskı, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- ERTAŞ, M. Yaşar (2005). "Osmanlı Seferlerinde Olağandışı Bir Kışlak: Kastamonu", Ankara: *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi dergisi (OTAM)*, ss. 137-149.
- MERMER Ahmet-KOÇ KESKİN, Neslihan (2003). "Bahâriyye", *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları, ss. 13-14.
- Meydan Larousse*. (1990). "Bamya veya bamye", İstanbul: Meydan Yayınevi, c. 2, ss. 131.
- Meydan Larousse* (1990). "Lahana", İstanbul: Meydan Yayınevi, c. 7, ss. 773.
- MUM, Cafer (2006). "Divan Şiirinde Hazâniyye ve Bâkî'nin Hazâniyyesi", Ankara: *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 4, ss. 127-151.
- OCAK, Derya (2006). *XVI. Yüzyıl Osmanlı Şenliklerinin Siyasal Boyutları ve Gündelik Hayata Etkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı.
- ONAY, Ahmet Talat (1992). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İlahî*, Haz. Cemâl Kurnaz, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- ORMAN, İsmail (2004). "Osmanlı Su Medeniyeti: Üsküdar'daki Su Tesisleri Bağlamında Bir Değerlendirme", *Üsküdar Sempozyumu I 23-25 Mayıs 2003 Bildiriler*, İstanbul: Üsküdar Belediye Başkanlığı Üsküdar Araştırma Merkezi Yayın No:10, c. 1, ss. 117-137.
- ÖZBİL, Alev (2011). "Edirne'nin Gaziler Helvası ve Helva Sohbetleri", *ACTA TURCICA Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi. Kültürümüzde Arıcılık*, (Editörler: Emine Gürsoy Naskalı, Hilal Oytun Altun), Yıl: 3, S. 1/1, ss. 57-62.
- ÖZER, Ali (2011). "Şiirin Kışı Kışın Şiiri: Şitaiyeler", İstanbul: *Yağmur Dergisi*, ss. 1-8.
- ÖZTEKİN, Özge (2006). *XVIII. Yüzyıl Divan Şiirinde Toplumsal Hayatın İzleri: Divanlardan Yansıyan Görüntüler*, Ürün Yayınları. Ankara: Ürün Yayınları.
- PAKALIN, Mehmet Zeki (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-III*, III. Baskı, İstanbul: M.E.B. Yayınları.
- PALA, İskender (2008). *İki Dirhem Bir Çekirdek*, 34. Baskı, İstanbul: Kapı Yayınları.
- SAKAOĞLU, Necdet (1994). "Bamyacı-Lahanaçısı Müsabakaları", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayıncı, c. 2, ss. 43-45.
- SALGAR, M. Fatih (2001). *III. Selim, Hayatı, Sanatı, Eserleri*. İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- ŞENÖDEYİCİ, Özer (2011). "Cennette Kış-Nâilî'nin Şitaiyyesi'nin Düşündürdükleri", *Bercesto Aylık Kültür-Sanat-Edebiyat Dergisi*, S. 103, <http://bercestedergisi.com/?mod=arsiv&act=yazishow&id=1516> (Erişim Tarihi: 08.07.2012).
- ŞÜKÜN, Ziya (1984). *Farsça Türkçe Lügat Gencine-i Güftâr Ferheng-i Ziyâ*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- TOK, Vedat Ali (2011). "Şairler Sultanının Gözüyle Kış", *Bercesto Aylık Kültür-Sanat-Edebiyat Dergisi*, S. 103, <http://bercestedergisi.com/?mod=arsiv&act=yazishow&id=1496> (Erişim Tarihi: 08.07.2012).
- TOK, Vedat Ali (2012). "Şiirimizde Hazan", *Diyanet Aylık Dergisi*, S. 263, Ankara, ss. 57-59.
- YAPRAK, Mevlut (2011). "Mitolojiden Modern Bilime Lahana", *Lokman Hekim Journal*, 1 (3), ss. 28-30.
- YETİŞ, Kazım (1991). "Bahâriyye", (DİA), İstanbul: TDV Yayınları, c. 4, ss. 473-474.
- YILMAZ, Kaşif (2001). *III. Selim (İlhâmî) Hayatı, Edebî Kişiliği ve Döneminin Tenkitli Metni*, Trakya: Trakya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları.
- YURTTADUR, Oğuz-CİMİLLİ, H. Canan (2015). "III. Selim ve Döneminde Osmanlı Sarayı'ndaki Kültürel Hayatın Sanat ve Mimarideki Etkileri", *Kalemîşi Dergisi*, c. 3, S. 5, ss. 121-146.